

Андрій ЮРАШ

Історичні корені та соціологічні виміри сучасної поліконфесійності українців Львова і Галичини

Системно проаналізовані основні параметри й найважливіші причини виникнення сучасної поліконфесійності українців Галичини та Львова. Спеціальну увагу зосереджено оптимальній моделі міжконфесійних взаємин, що є найбільш прийнятною за умов констатованого церковно-конфесійного плюралізму в регіоні. Ключові слова: поліконфесійність, моноконфесійність, біконфесійність, мультикультурність, етнічність.

На перший погляд, в умовах очевидної й беззаперечної мультикультурності, яка існувала у Львові та Галичині в минулому і яка й до сьогодні є важливим чинником загальносупільної ситуації в регіоні, галицький поліконфесіоналізм – це явище природне, закономірне, що однозначно впливає й не може не впливати із таких реалій, ставши історичним надбанням цього сегмента східноєвропейського цивілізаційного простору.

Однак, якщо ближче придивитися до цих двох феноменів – мультикультурності та поліконфесійності, то можна дійти висновку, що насправді вони моделюються по-різному й розвиваються не зовсім за однаковою траєкторією. Адже конфесійність, у порівнянні з етнічністю, є більш рухливим і менш стабільним феноменом: її – і на персональному рівні, і на рівні ширшому, загальносупільному, легше корегувати чи змінювати. Аби зрозуміти витоки і джерела сучасної ситуації в Галичині та проілюструвати тезу про більшу мобільність і мінливість феномена конфесійності, звернемося до кількох яскравих історичних прикладів, пов'язаних зі становленням і розвитком української нації, її етногенезом на галицьких теренах зокрема.

Незважаючи на всі етнічні впливи і хитання (москвофільство, полонофільство, національну індиферентність тощо), катаклізми (політичні пресінги, втрату державності) та інші сумні обставини існування (економічну слабкість; брак достойної політичної репрезентації не лише найвищого, але й елементарного місцевого рівня, себто відсутність впливового прошарку політичної еліти об'єктивну другорядність, у порівнянні з іншими етнічними групами, у сенсі культурного розвитку й

досягнень), українці Львова та Галичини були й, у своїй масі, до сьогодні залишаються вірними своєму етнічному корінню: зміни їхньої національної ідентичності як за часів Речі Посполитої (переважно в середовищі вищої еліти), так і в австрійський період якщо й відбувалися, то все ж не призводили до переформатування ідентифікаційних пріоритетів для основної частини українського загалу. Констатована очевидна упослідженість українців (до того ж на власній етнічній території) не стала підставою для розчарувань і усвідомленого прагнення критичної більшості української спільноти змінити свій етнічний базис.

Натомість у конфесійному сенсі галицькі українці мали не таку однозначну історію:

- спочатку вони вперто та консолідовано боронили православ'я, вважаючи його гарантією збереження національної ідентичності за умов політичного домінування римо-католицької польської етнічної меншини (нагадаємо, що Львівська православна єпархія прийняла унію з Римом аж 1700 р., за часів єпископа Йосифа Шумлянського, себто через 104 роки після укладення Берестейської угоди та осмислення понад сторічного досвіду існування унійних громад на Правобережній Україні й на Волині);

- потім вони майже однотайно визнали себе уніатами (чи греко-католиками – з останньої чверті XVIII ст.), і за більш як три сторіччя присутності УГКЦ у галицькому контексті греко-католицизм став невід'ємним, «рідним» та обов'язковим (а для декого навіть виключним у релігійному сенсі) елементом ідентичності українців Галичини;

- історичну моноконфесійність галицького українства (православну – до 1700 р., а відтак греко-католицьку було фактично знищено в період після Другої світової війни, коли по організації відомого Львівського собору 1946 р. почалася насильницька акція щодо переведення громад на православ'я: офіційно існувала формальна православна (на новому історичному виткові) моноконфесійність (через заборону й переслідування УГКЦ), але насправді протягом усього післявоєнного радянського часу греко-католицька свідомість зберігалася й у формі прихованих конфесійно-ідентифікаційних пріоритетів значної частини соціуму, й у формі цілої системи нелегальних громад парафіяльного та монастирського типу;

- каналізований владою 1946 р. процес розщеплення спадкової моноконфесійності галицьких українців знаходить своє продовження й навіть організаційне закріплення і в сучасну добу: впродовж останніх 25 років, з кінця 1980-х, коли почалася суспільна та релігійна лібералізація, орієнтовно 37-45 % усіх зареєстрованих парафій і, відповідно, приблизно такий самий відсоток населення регіону визнає себе православними.

Зазначений щойно середньостатистичний показник, що відображає кількість православних вірян у конфесійній (на інституційному та ідентифікаційному рівнях) палітрі Галичини має свою специфіку в кожній з трьох областей регіону. Базуючись на офіційних даних Департаменту у справах релігій і національностей Міністерства культури України¹, легко порахувати, що найменше (у процентному відношенні) православних організацій² на Львівщині: на 1 582 церковні спільноти УГКЦ тут припадає 923 структури православних Церков (69 – УПЦ Московського патріархату, 465 – УПЦ Київського патріархату, 387 – УАПЦ, і 2 незалежні спільноти), себто 63 % греко-католицьких громад і 37 % - православних.

Відсоток православних організацій незначно зростає на Івано-Франківщині, де діє 1 185 греко-католицьких громад і 488 – православних (37 – УПЦ МП, 300 – УПЦ КП, і 151 – УАПЦ); їхнє співвідношення – 59 % до 41 %. Найвищий процент православних (45 %) на Тернопільщині, де функціонують 808 греко-католицьких структур і 670 – православних (127 – УПЦ МП, 285 – УПЦ КП, і 258 – УАПЦ). Таку ситуацію можна пояснити тим, що в кількох північних районах області мережа греко-католицьких парафій є мінімальною, оскільки всі вони (Кременецький, Шумський і Лановецький райони) етнографічно належать до волинського ареалу з традиційно домінуючими впливами православ'я.

Цілком співвідносно з описаною загальногалицькою статистикою картину конфесійних преференцій мешканців галицької столиці – міста Львова – подають у своїх дослідженнях окремі експерти Західної аналітичної групи. Зокрема, Орест Друль під час свого виступу «Поліетнічна природа культурного ландшафту Львова»³ на міжнародному семінарі «Львів як мультикультурний феномен – чи минуле має перспективу?», організованому культурологічним журналом «І» у рамках Першого Міжнародного фестивалю «Відкриваємо Падеревського» (Львів, 17 листопада 2012 р.), зазначив, що вірними православних Церков себе визнають 37 % львів'ян: 29,7 % - УПЦ КП, 2,5 % - УПЦ МП, і 4,8 % - УАПЦ. Натомість на свою належність до УГКЦ вказало 51 % львів'ян.

Якщо ж повернутися до запропонованого раніше способу зіставлення православних і греко-католицьких віруючих не беручи до уваги протестантів, прихильників інших релігій і нерелігійних осіб), то обчислене співвідношення вкотре підтвердить уже виявлену тенденцію: у Львові налічується 42 % православних і 58 % греко-католиків з числа тих, хто відносить себе до т. зв. традиційних українських Церков.

Окремим питанням, у зв'язку із цією статистикою, є встановлення відсотка корінних галичан серед православних. На цьому аспектові загальної

проблематики наголошував і вже згаданий О. Друль⁴. Згідно з наведеними цим дослідником даними, лише 13,6 % львів'ян (тобто близько 37 % з-поміж тих, хто вважає себе членом православної спільноти) має галицьке коріння ісповідує православ'я. Звісно, міські середовища Галичини (Львова та інших міст) мають різнорідні етнічні складові: до них входять як місцеві українці, так і українці, що походять з інших регіонів України, а також етнічні росіяни. Та якщо т. зв. православний чинник і відповідна «православна присутність» у міському галицькому контексті є плюралістичними за своїм етно- та регіональним походженням, то сумніватися в питоми «галицькій» природі феномена сільських православних громад Галичини навряд чи можна, адже всі вони цілковито (чи майже цілковито) складаються з місцевого українського населення.

Отже, в масштабах всього регіону маємо справу з очевидною *етнічною (українською) біконфесійністю – греко-католицько-православною*. Існують тут і інші церковні спільноти, але сутнісно, вагомо в соціологічно-статистичному вимірі на релігійно-конфесійну ідентифікацію галицьких українців вони не впливають. Галицький римо-католицизм має очевидну пов'язаність з польським етнічним ґрунтом, а тому абсолютна більшість українців-галичан і надалі сприймає його як «ворожий», щонайменше «зовнішній» та іншонаціональний елемент. Відтак інкорпорування в цю структуру є для місцевих українців радше винятком, аніж правилом. Інші ж церковні спільноти (протестантські, свідків Єгови тощо) через свою малочисельність та малозначущість у галицькому контексті не здатні радикальним чином змінити конфесійний статус місцевої автохтонної української громади.

Щоправда, коли аналізувати конфесійні характеристики регіону загалом, а не лише його української громади, то переконливо можна стверджувати, що в найширшому галицькому мультикультурному контексті йдеться про реальну поліконфесійність. Українська, домінуюча за статистичними та соціологічними показниками, етнічна біконфесійність у загальногалицьких масштабах доповнюється кількома етнічно-конфесійними чинниками, що перетворюють її на поліконфесійність. Це такий релігійно-духовний стан певної регіональної спільноти, за якого її конфесійні параметри визначаються трьома чи більше різнорідними конфесійними групами. На галицьких теренах це передовсім протестантські спільноти (у багатьох із них, зокрема в міських громадах, дуже суттєвий неукраїнський етнічний компонент). По-друге, особливо активними є згуродження Товариства свідків Єгови - за кількістю своїх адептів ця релігійна організація в Галичині займає чи не перше місце після вірян

т. зв. традиційних Церков. Однозначно поліконфесійного характеру релігійним взаєминам у регіоні, принаймні у зовнішніх її виявах, надає й присутність Римо-католицької церкви. Хоча нині це й не надто чисельна та впливова структура, але вона настільки історично вагома, що без неї уявити й коректно охарактеризувати релігійну специфіку Галичини неможливо.

Дійшовши висновку про існування реального поліконфесіоналізму у теперішній Галичині, необхідно зробити кілька важливих дефініційних уточнень, які допоможуть до кінця з'ясувати аналізоване питання - і в термінологічному, і в феноменологічному сенсі.

Уже було сказано, що поліконфесійний статус Галичини детермінують (як соціально та соціологічно значущі групи) УГКЦ, декілька православних Церков (усі разом вони репрезентують одну конфесію – православ'я), об'єднана протестантська спільнота та вірні Товариства свідків Єгови (їх більшість християнських теологів категорично відмовляються відносити до протестантських деномінацій). Проблематичним при цьому залишається місце спільноти вірних Римо-католицької церкви через призму тлумачення її стосунків з УГКЦ (хоч як це парадоксально і не звучить!) та визначення статусу цих двох Церков – як унітарної, консолідованої структури, що вкладається у рамки єдиної конфесії (католицизм), чи як двох окремих конфесій (греко-католицизм і римо-католицизм), що паралельно розвиваються під дахом Вселенської католицької церкви.

Позиція РКЦ в Україні та й самої Апостольської столиці тут однозначна: УГКЦ і РКЦ на українських теренах репрезентують єдину конфесію, маючи ідентифікаційні відмінності тільки на рівні культурному, історичному та етнічному, а не догматично-еклезіологічному. Натомість у середовищі УГКЦ все більш впливовою, в окремих колах – навіть домінуючою стає думка про те, що ця Церква є не Католицькою у повному значенні цього терміна, хоч і формально та сутнісно поділяє всі догматичні особливості католицизму (згідно з рішеннями Замоїського собору 1720 р.), а Православною (тобто структурою, яка залишається на догматичних позиціях Східної церкви, як це й було зафіксовано в документах Берестейської унії), що лише перебуває в євхаристійному єднанні з Римом. Логічно, що це передбачає усвідомлення, апробування та впровадження окремишньої, самостійної ідентифікаційної моделі, у т. ч. й на еклезіологічному рівні, і неминуче мусить привести до дефініційного висновку про те, що УГКЦ і РКЦ – дві різні конфесії.

Хоч ця тема поки що й не належить до основних у різномірних усних чи друкованих (на шпальтах богословських часописів та світських видань)

відкритих і вільних дискусіях, але кожен об'єктивний та професійний аналітик впевнений в існуванні такої проблеми й неофіційного богословсько-еклезіологічного протистояння між УГКЦ і РКЦ. Обидві сторони ще не вважають за потрібне робити відповідну проблематику надбанням широкої громадськості: очільники УГКЦ – через прагнення ненав'язливо та послідовно утвердити нову ідентифікаційно-конфесійну модель серед якнайширшого загалу вірних та побоювання негативної реакції з боку адміністративно-духовних інституцій у Ватикані, а РКЦ – через намагання уникати загострення проблеми, оскільки це може ще більше віддалити дві спільноти одну від одної та посприяти утвердженню існуючого суспільного тренду й конкретній настанові значної частини галицького суспільства, яка прагне маргіналізувати роль РКЦ у регіоні та перетворити УГКЦ на єдиного впливового репрезентанта католицької ідентичності в Галичині.

Згадана настанова має очевидне історичне підґрунтя, на якому й базується прагнення взяти реванш за ті утиски, що їх відчувала більш чисельна у Східній Галичині українська спільнота в минулому (спершу, нагадаємо, моноконфесійно православна, а згодом – греко-католицька) з боку кількісно меншої, проте політично та й у багатьох інших аспектах значно впливовішої польської римо-католицької спільноти. На існування описаної проблеми, попри її замовчування, вказує хоча б навіть неспростовний факт неможливості провести спільну єпископську конференцію Церков двох обрядів (у догматичному сенсі поки що уніфікованої релігійної спільноти), як це заведено у країнах, де паралельно функціонують дві впливові католицькі групи – римо-католики та вірні однієї з Східних католицьких церков (якої у Румунії, для прикладу).

Та незважаючи на нерозвиненість і незавершеність дискусії щодо конфесійного статусу католицьких спільнот у галицькому контексті, наявність тут мережі громад РКЦ є ще одним фактом (якщо не прямим – РКЦ як окремої конфесії, то опосередкованим – плюралізм у католицькому середовищі поглиблює різноманітні дискусії про релігійно-конфесійну багатоваріантність у регіональному вимірі), який засвідчує поліконфесійний статус регіону.

Задля об'єктивності зауважимо, що у православному середовищі також не все безальтернативно й однозначно, коли йдеться про параметри та критерії визначення модерної поліконфесійності. Цілком беззаперечно, що всі православні юрисдикції в Україні декларують і в реальності поділяють спільні догматичні засади: жодна з православних Церков (як УПЦ МП, що перебуває в євхаристійному єднанні з усіма іншими православними Церквами, так і не визнані світовим православ'ям структури – УПЦ КП та

УАПЦ) не ставить під сумнів жодної з ти догм, що історично є підвалинами цього віросповідання. Позаяк немає ніяких догматично-теологічних відмінностей між трьома головними православними юрисдикціями в Україні, то в широкому сенсі їх можемо вважати однією конфесією.

Однак, оскільки існують відомі адміністративно-статусні неузгодженості між цими православними юрисдикціями, то у вужчому розумінні, з позиції, наприклад, якоїсь з Церков, діючий юрисдикційний поділ у православному середовищі можна розглядати як факт конфесійного плюралізму. Так, УПЦ МП декларує визнання іншими Церквами православної ойкумени як обов'язковий елемент православної доктрини і фактор, без якого інші структури не є істинно православними. Тобто, виходячи з цієї настанови, самопроголошені й невизнані православні Церкви (УПЦ КП та УАПЦ) не належать до тих компонентів, які формують і визначають параметри єдиної та уніфікованої православної конфесії в Україні загалом і в Галичині зокрема.

Отож, констатувавши існування реальної поліконфесійності на галицьких теренах – як у найширшому контексті, так і у вужчому – власне українському етнічному вимірі (щонайменше біконфесійності), а також – засигналізувавши окремі з проблем, що пов'язані з дефініюванням та осмисленням цього феномена (у т. ч. можливу двозначність тлумачення юрисдикційно-організаційної багатоваріантності всередині католицької та православної спільнот), необхідно звернути увагу також на ставлення до цього явища з боку структур та інституцій, які визначають сьогочасну поліконфесійність.

Коли говорити про малочисельні чи не впливові Церкви та релігійні групи (протестантські деномінації тощо), то в їхній оцінці поліконфесійності однозначно домінує усвідомлення, визнання та всіляка підтримка існуючого порядку речей і заперечення будь-яких спроб обмежити чи лімітувати – юридично та практично – конфесійний плюралізм. Теперішню поліконфесійність малі релігійні групи вважають умовою та гарантією й власного розвитку. Вони добре пам'ятають ті історичні періоди (насамперед – радянську добу до 1988 р.), коли функціонування більшості таких релігійних громад було не просто суттєво лімітоване (як і всіх традиційних Церков), але й поставлене поза рамки легітимних і дозволених державою форм віросповідання (наприклад, діяльність свідків Єгови була заборонена повністю, а офіційна структура п'ятидесятників змушена об'єднатися з Церквою євангельських християн баптистів).

Об'єктивно наближаються до такої ж оцінки поліконфесійності й діючі у Галичині православні спільноти та Римо-католицька церква. Не-

чисельна як за кількістю громад, так і віруючих (переконані її послідовники локалізовані переважно в містах) УПЦ Московського патріархату чітко усвідомлює в регіоні свою маргінальність, а тому розуміє, що перспективи збереження її присутності тут пов'язані або з суспільним толеруванням сучасної поліконфесійності (релігійного плюралізму), або з поверненням до тоталітарного минулого, коли наявність у регіоні московського православ'я гарантувала держава насильницькими методами.

Суттєво чисельніші в Галичині УАПЦ і, головним чином, УПЦ КП теоретично могли б почуватися впевненіше в суспільному контексті регіону. Проте через свою неспроможність вибудувати впливові та конкурентно-здатні системи політично-адміністративної й інтелектуально-ідеологічної підтримки (лобістські групи), ці дві Церкви також часто опиняються у складному становищі, відчуваючи різні загрози для своєї стабільності й поступального розвитку (передовсім з боку УГКЦ, що діє в рамках того ж самого духовного та суспільного поля, однак зуміла забезпечити собі потужну підтримку у формі прямого й непрямого лобіювання та гарантування своїх інтересів з боку майже всіх впливових учасників політичної взаємодії, що передбачає, своєю чергою, прихильність законодавчих та виконавчих структур). Отож, усвідомлюючи брак належного реагування на свої потреби, а подекуди – й упереджене ставлення та навіть звинувачення в неприродній експансії у «традиційно католицькому» регіоні, УПЦ КП та УАПЦ вимушені також всіляко толерувати галицьку поліконфесійність, вбачаючи в ній необхідну передумову для власного динамічного розвитку в майбутньому.

Таким чином, за описаних щойно обставин перспективи галицького поліконфесіоналізму залежать великою мірою від головного чинника, що визначає релігійну конфігурацію регіону, – Української греко-католицької церкви. Визнання й толерування поліконфесійності може стати викликом і певною спокусою для цієї домінуючої в Галичині церковної структури, яка, беручи до уваги й об'єктивні, і суб'єктивні фактори, має потенційну здатність і до модерно-ліберального сприйняття ситуації, породженої реальною поліконфесійністю, і до узурпування впливу на цю ситуацію та різноманітних інтервенцій у сферу міжцерковних відносин (зокрема, у формі побудови такої системи міжконфесійних взаємин, що передбачає однозначне визнання за собою лідерства та отримання окремих преференцій).

У такому контексті цілком закономірно можна говорити про особливу роль і місію саме УГКЦ у плеканні та підтримці галицької поліконфесійності.

3-поміж усіх напрямів, в яких УГКЦ планує та реально розгортає свою стратегію взаємин з іншими конфесіями й Церквами, найважливішим є саме «православний відтинок». У зв'язку з цим, доцільно бодай побіжно охарактеризувати ті настанови і практичні кроки, до яких вдається УГКЦ, будуючи свої стосунки з різними православними юрисдикціями. При цьому абсолютно очевидним є формування та провадження цією Церквою щонайменше двох версій своєї політики стосовно православних Церков.

У сучасних галицьких реаліях більше 90 % випадків реальної взаємодії між греко-католицькими та православними громадами відбувається за умов, коли «православну» сторону репрезентують спільноти тих Церков, що формально та неформально демонструють однозначну українську ідентичність, тобто входять до складу УПЦ КП та УАПЦ. Водночас, системно відстежуючи діалог між УГКЦ та православними юрисдикціями, легко помітити, що на рівні дипломатичних контактів найвищого рівня, зокрема із залученням ватиканських каналів та ресурсів, головним партнером УГКЦ є УПЦ Московського патріархату як та структура, що представляє найбільш бажаного та очікуваного партнера Апостольської столиці на християнському Сході – російське православ'я. У цій своїй настанові УГКЦ виходить з того, що від успіху її стосунків з УПЦ МП та, відповідно, РПЦ залежить певною мірою й вирішення стратегічного завдання – отримання статусу патріархату. Саме цим ми і пояснюється така гіпертрофована увага, навіть незважаючи на відсутність належного зворотного реагування, до вибудовування взаємин із УПЦ МП та очікування кроки у відповідь з боку офіційних представників РПЦ у Москві.

Поліконфесійність – об'єктивно зумовлена реальність сучасного Львова та Галичини. Сприйняття цього явища – питання гідності й самоповаги кожної конфесійної структури – поваги не тільки до інших, тобто реального визнання поліконфесійності, але й до самої себе – наскільки ця структура здатна усвідомити внутрішню силу для саморепрезентування у багато-варіантному, плюралістичному суспільному контексті.

Цілком очевидно, що за змальованих вище обставин, суттєво більші шанси на продуктивніший розвиток у майбутньому мають ті релігійні організації, які адекватно сприймають факт поліконфесійності та намагаються до нього пристосуватися. Показовим прикладом є феномен сучасного галицького православ'я, яке в теперішній питомо українській (зокрема з юрисдикційного боку) іпостасі виникло та уконституювалося на рубежі 1980–1990-х рр. Доволі швидко подолавши комплекси власної винятковості та упередженості щодо своїх опонентів (маємо на увазі

систему негативних уявлень про УГКЦ), галицькі структури УПЦ КП і частково УАПЦ сьогодні демонструють нетиповий для православ'я рівень відкритості (у т. ч. в обрядовому та ідентифікаційному вимірах) та толерантності (їм невластиві комплекси ексклюзивізму, які глобально притаманні УПЦ МП і навіть окремим структурам УПЦ КП та УАПЦ в інших регіонах України), що врешті-решт сприяє посиленню й поглибленню їхніх адаптаційних можливостей та організаційному зростанню в умовах регіонального й загальноукраїнського поліконфесіоналізму.

Специфіка української ситуації, на відміну від ситуації у більшості сусідів Української держави, полягає в тому, що за реалій вільного розвитку повернення до моноконструкцій (і в конфесійній площині) відбутися не може. А тому більше шансів на посідання авангардних позицій об'єктивно отримає той, хто першим адаптується до обставин поліконфесійності та монокультурності.

¹ Дані про кількість релігійних організацій, що діють в Україні на 1 січня 2012 року // Форма № 1. Департамент у справах релігій і національностей Міністерства культури України.

² За запропонованої схеми зіставлення, за 100 % узято загальну кількість релігійних організацій т. зв. традиційних українських Церков (Греко-Католицької та Православної всіх юрисдикцій, а не всіх релігійних спільнот, які діють у регіоні), що своїми коріннями сягають традиції Володимирівського хрещення і, цілком очевидно, мають українську етнічну основу (їх повністю або в абсолютній більшості складають українці).

³ Друль О. Поліетнічна природа культурного ландшафту Львова. Доповідь у рамках семінару «Львів як мультикультурний феномен – чи минуле має перспективу? (17 листопада 2012 року)» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2012/Drul%20lviv_asymil.htm.

⁴ Там само.

SUMMARY

Andrij Yurash

Historical roots and sociological measurements of the of modern polyconfessionality of Ukrainians Lviv and Galicia

Main parameters and the most important reasons of appearance of the modern polyconfessionality of Ukrainians of Lviv and Galicia are systematically analyzed in the paper. Special attention is concentrated on the model of inter-confessional relations which is the most acceptable under the conditions of the stated church-confessional plurality in the region.

Keywords: polyconfessionality, monoconfessionality, biconfessionality, multiculturalism, ethnicity.